

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ ІЗ СІМ'ЄЮ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Лариса ПИСЬМАК, соціальний педагог НМЦ практичної психології і соціальної роботи Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету ім. Б. Грінченка

Ключові слова: соціально-педагогічна робота, сім'я, форми і методи роботи, типи сімейного укладу, анкета.

Мета соціально-педагогічної роботи у навчальному закладі: допомогти учням успішно вирішувати власні проблеми.

Засоби досягнення цілі: вивільнення і розвиток ресурсів учня та його соціального оточення, здійснення необхідних соціальних змін, навчання, виховання, перенавчання та самовиховання особистості.

Теперішні учні — давно не діти-ангели. Сучасна юнь швидко і динамічно розвивається, володіє такою великою кількістю інформації, що вчителі старшого віку просто не встигають вчасно зорієнтуватися й застерегти від того негативу, який щоденно наповнює молоді голови.

Зі ще не зовсім до кінця сформованою психікою, учні, неначе губка, сприймають усе, що їх оточує, і роблять поспішні висновки. Іноді ці висновки бувають такі цинічні та брутальні, що вчителі зі слізами на очах стверджують: «Ми стукаємо в порожні душі». І в такій ситуації не можна все «списувати» на вчителів, адже, як вони говорять, без належного сімейного виховання важко щось змінити.

Якщо між дітьми та батьками в колі сім'ї не ведуться розмови про духовні й національні цінності, то важко уявити, що діти прислухатимуться до вчителя, який говоритиме про добре й вічне.

Оскільки сім'я, як підкреслено в Національній програмі «Діти України», є природним середовищем для фізичного, психічного, соціального і духовного розвитку дитини й несе відповідаль-

ність за створення належних умов для цього, вона має виступати основним джерелом матеріальної підтримки, психологічного захисту, засобом збереження й передачі національно-культурних і загальнолюдських цінностей.

До цього варто додати, що сім'я повинна дати старт у поведінці, яка приведе до громадянської самоактуалізації людини, котра:

- розуміє, хто вона і куди йде;
- визнає пріоритетні цінності;
- бере на себе відповідальність за інших людей, за долю держави, суспільства;
- відкидає шлях конформізму, висловлюється чесно і сміливо, захищаючи свою життєву позицію;
- прагне бути у своїй галузі однією з перших;
- відчуває себе Громадянином.

Усі діти рівні у правах від народження і повинні мати рівні можливості. Красиво звучить, чи не так? Але реальне життя дуже відрізняється від того, що написано в Конституції та різноманітних конвенціях. Здавалося б, кожна дитина має право на сім'ю та сімейне виховання. Та й вона для багатьох маленьких українців залишається нездійсненою мрією. За останні 10 років кількість сиріт в Україні збільшилася на 60 %. Понад 22 тисячі маленьких громадян потребують допомоги і притулку.

Бідність, безробіття, а іноді й банальне ухиляння батьків від виконання своїх обов'язків — виховання дітей, жорстокість та насильство в сім'ях створюють соціальне сирітство, дитячу бездоглядність і безпритульність.

Доволі часто і в забезпечених сім'ях діти просто не бачать своїх батьків: поки мама й тато «крутяться» на кількох роботах, діти пізнають життя через Інтернет або просто на вулиці. Вони взагалі

втрачають почуття єдності родини і страждають від цього. Бабусі, дідусі й навіть гроші не можуть замінити їм спілкування з батьками.

Коли ми спостерігаємо ситуацію сучасного світу, то бачимо всю серйозність становища. Ми бачимо, що відбувається розпад людських стосунків, і починається він у сім'ї. В Україні розлучення складають 73 %, а в деяких випадках і більше. Ці дані шокують.

Зазвичай, люди починають говорити: в нас скрутне економічне становище, соціальна ситуація, маленька заробітна плата, недостатньо житлоплощі, і як тільки ми подолаємо цю економічну кризу, то все стане на свої місця, і ситуація зміниться на краще.

Якщо ви любите, то хочете бути ближче до того, кого любите, чи якомога далі? Звичайно, ближче. Тоді що ж поганого у тому, що квартири тісні? Вони зближують нас. Уявіть собі: якби ви жили в палаці, то могли б просто загубити одне одного у безлічі кімнат. Подумайте про ситуацію, що склалася в королівській сім'ї Великобританії. Її члени живуть у величезному палаці, але становище родини — гірше нікуди.

Тому насправді проблема не в тому, що квартири маленькі, а в тому, що маленькі серця. Саме про них нам слід турбуватися. Ми, безумовно, не можемо не звертати уваги на зовнішні труднощі, з якими стикається сім'я, але давайте просто шукати глибинне коріння проблеми.

Соціальний педагог є посередником між дитиною і дорослим, дитиною й оточенням, а також він наставник при безпосередньому спілкуванні з дитиною або з її оточенням.

Соціальний педагог у роботі з родиною є:

а) **радником** — інформує родину про важливість і можливість взаємодії батьків та дітей у родині; розповідає про розвиток дитини; дає педагогічні поради з виховання дітей;

б) **консультантом** — консультує з питань сімейного законодавства; міжособистісної взаємодії в родині; інформує про методи виховання, орієнтовані на конкретну родину; роз'яснює батькам способи створення умов, необхідних для нормального розвитку і виховання дитини в родині;

в) **захисником** — захищає права дитини, коли їй доводиться стикатися з деградацією особистості батьків (алкоголізм, наркоманія, жорстоке ставлення до дітей).

Вивчення родини вихованця дозволяє педагогу ближче познайомитися з ним, зрозуміти стиль життя його сім'ї, її уклад, традиції, ду-

ховні цінності, виховні можливості, взаємини дитини з батьками. Але варто пам'ятати, що вивчення родини — справа делікатна, тонка, що потребує від педагога прояву поваги до всіх членів родини, щирості, бажання допомогти у вихованні дітей.

Залежно від розбіжностей щодо сімейного виховання, у структурі спілкування, педагогічної і психологічної освіченості батьків необхідне застосування різноманітних форм роботи. Робота з батьками має проводитися активно, застосовуватися не загальною, а з погляду її дієвості стосовно кожної категорії батьків.

За результатами діагностики для виявлення категорій батьків можна виділити такі типи:

1. Батьків цієї категорії відрізняє високий рівень емоційно-моральної культури, виражений у стилі сімейного виховання, у манері спілкування дорослих із дітьми. Батьки сприймають дитину як особистість, рахуються з її інтересами і захопленнями. У цих родинх батьки прагнуть до єдності педагогічних вимог. Серйозно ставлячись до виховання, такі родини легко йдуть на контакт із психологами і соціальними педагогами, прагнуть розширити свої пізнання у сфері педагогіки і дитячої психології.

2. У середньому рівень освіченості й культури батьків високий. Але, на відміну від першої категорії, увага акцентується на матеріальній забезпеченості. Водночас проявляється байдужість до інтересів і захоплень дітей. У неадекватних формах спілкування з дитиною виявляється недолік емоційно-моральної культури батьків. У таких родинх часто порушується сімейне виховання.

3. Це найбільш деструктивна ситуація для дитини. У таких родинх кожен живе своїм життям, низький рівень сімейної інтеграції. Рівень психолого-педагогічної освіченості батьків дуже низький, батьки не бажають отримувати психолого-педагогічні знання. Внаслідок цього вихованню дітей не надається достатньої уваги.

Так само можна диференціювати роботу, розділивши батьків на дві великі групи: **гармонійні** родини (талановиті, активні, благополучні в психолого-педагогічному відношенні) і **проблемні** (що потребують тривалої допомоги, кризові родини, родини групи ризику).

До родин **групи ризику** можна віднести:

- родини з дітьми-інвалідами;
- багатодітні родини;
- опікунські родини;

- неповні родини;
- малозабезпечені родини;
- неблагополучні родини.

ФОРМИ І МЕТОДИ РОБОТИ З БАТЬКАМИ

Сьогодні використовуються різноманітні методи і форми педагогічної освіти батьків, як традиційні, так і новаторські, нетрадиційні.

Використовується:

- наочна пропаганда;
- відвідування родин;
- батьківські збори;
- бесіди і консультації;
- конференції батьків;
- усні журнали;
- анкетування;
- дні відкритих дверей;
- круглі столи;
- організація клубів;
- організація ділових ігор тощо.

Варто зупинитися на деяких формах і методах докладніше.

Відвідування родин

Педагогічна допомога батькам повинна ґрунтуватися на ретельному і всебічному вивченні кожної родини, кожної дитини. Робота з батьками матиме конкретний, дієвий характер, сприятиме взаєморозумінню та взаємній зацікавленості батьків і вчителів, якщо в ній будуть реалізовані такі завдання:

1. Ознайомлення з матеріальними умовами життя родини, її психологічним кліматом, особливостями поведінки дитини в родині.
2. Визначення рівня педагогічної культури батьків.
3. Виявлення труднощів батьків.
4. Вивчення позитивного досвіду сімейного виховання.
5. Здійснення колективного, диференційованого та індивідуального педагогічного впливу на батьків на основі ретельного аналізу отриманих даних.

Вирішувати такі завдання можна за допомогою різних методів роботи з батьками, але найбільш дієвою формою для цього є відвідування родин.

Досвідчений соціальний педагог уже з першого відвідування родини побачить, які взаємини переважають тут, який психологічний клімат у родині, в умовах якого відбувається розвиток дитини. При кожному відвідуванні родини соці-

альний педагог повинен заздалегідь визначити конкретні цілі і задачі, пов'язані з особливостями розвитку і виховання дитини, з типом родини.

ПАМ'ЯТАЙТЕ!

Щоб відвідування родини було ефективним, необхідно інформувати батьків не лише про час відвідування, але й про його основну мету.

Практика показує, що за таких умов бесіда і спостереження проходять результативно. Потрібно відзначити ще і те, що в домашніх умовах бесіда з батьками буває більш відвертою, є можливість ознайомитися з думками і поглядами на виховання членів родини, які щодня впливають на розвиток дитини. На основі бесід, спостережень педагог може чітко визначити завдання виховання та розвитку дитини.

Під час відвідування педагог відзначає, що можна перейняти з позитивного досвіду сімейного виховання. Можна запропонувати батькам поділитися цим досвідом на батьківських зборах або написати невелику статтю.

Найважче встановлення першого контакту соціального педагога з родиною або її окремими членами.

Допомогти може методика контактної взаємодії, запропонована Л. Філоновим (Л. Б. Філонов. Психологічні способи встановлення контактів між людьми. — М., 1983).

Методика передбачає шість стадій, у процесі яких розвиваються позитивні стосунки між контактерами.

На *першій стадії* знімається напруження, тривога і невпевненість батьків у стосунках із педагогом за допомогою акцентування уваги на позитивному, з того, що відомо соціальному педагогу про родину та її членів із попередньо зібраної інформації. На цій стадії соціальний педагог виконує роль слухача, використовуючи емпатію.

На *другій стадії* (за дотримання сказаного вище) батьки «виговорюються», соціальний педагог, як і раніше, слухає. Батьки починають просити поради.

На *третьій стадії* соціальний педагог переключує увагу батьків на підвищення вимог як до себе, так і до кожного члена родини.

На *четвертій стадії* соціальний педагог переходить до дій — обговорення певних негативних властивостей особистості, несприятливих обставин.

На *п'ятій стадії* довіра завойована, що служить початком до взаємодії.

На *шостій стадії* ведеться корекційно-виховна робота з боку соціального педагога.

На закінчення необхідно відзначити, що налагодження стосунків залежить від деформованості сімейних структур і професіоналізму педагога, який вступає з родиною в контакт із метою сприяння змінам у родині.

Наочна пропаганда

Здійснюючи педагогічну пропаганду, можна використовувати різні види наочності. Це дозволяє не тільки знайомити батьків із питаннями виховання через матеріали стендів, тематичних виставок, але й безпосередньо показати їм виховно-освітній процес, передові методи роботи, доступно і переконливо давати потрібну педагогічну інформацію.

У розділі «Поради і рекомендації» під керівництвом психолога та соціального педагога містяться рекомендації з різних питань, звіти членів батьківського комітету про відвідування родин.

Тематика матеріалів стенду залежить як від вікових особливостей, так і від особливостей родини. Для родин із дітьми-інвалідами можна оформити стенд, на якому будуть розміщені практичні рекомендації психолога, соціального педагога, логопеда. Там можна помістити і перелік інстанцій, де батьки можуть одержати необхідну допомогу та підтримку.

Для неповних родин можна оформити стенд на тему «Виховати дитину повноцінною», вмістити рекомендації психолога, консультації для батьків, статті з теми, зазначити, де знайти підтримку в кризовій ситуації, рекомендації соціального педагога.

Варто серйозно ставитися до такої форми роботи, як наочна пропаганда, усвідомлювати її роль у педагогічній освіті батьків, ретельно обмірковувати зміст, художнє оформлення стендів, прагнучи до єдності текстового й ілюстративного матеріалів.

Наочна пропаганда сприяє підвищенню педагогічних знань батьків, спонукає їх переглядати неправильні методи і прийоми родинного виховання.

Батьківські збори

Частіше батьківські збори відбуваються традиційно — доповідь учителя на якусь тему й обговорення організаційних питань. Як правило, на таких зборах батьки не виявляють ніякої активності. А пасивність — це показник або незацікавленості, або того, що форма проведення зборів не заохочує батьків до висловлювань. Це свідчить про те, що слід терміново переглядати форми проведення батьківських зборів, використовуючи новаторські форми.

Для вдосконалення необхідна організація семінарів-практикумів, на яких варто розглядати питання підготовки і проведення батьківських зборів, шляхи підвищення активності батьків. Можна провести й обговорення рекомендацій, що даються з цих питань у психолого-педагогічній літературі, визначити загальні вимоги до підготовки та проведення зборів.

Інколи батьківські збори можна робити відкритими, запрошувати на них інших учителів. Класний керівник разом із соціальним педагогом обговорює план заходів щодо підготовки до зборів, складає опитувальники для батьків, пам'ятки. Оголосити про збори треба заздалегідь — за один-два тижні до проведення.

Опитувальник можна оформити так:

«Шановні батьки!

Просимо вас узяти активну участь у підготовці до батьківських зборів на тему «...» (вказати тему батьківських зборів).

Пропонуємо подумати над питаннями:

1. ...
2. ...
3. ...

Питання складаються з урахуванням теми зборів, зважаючи на соціальні, педагогічні, психологічні аспекти виховання.

Збори можна проводити за такими рубриками:

1. «Наші успіхи»: рівень знань дітей.
2. «Наші завдання»: завдання, які потрібно розв'язувати разом із батьками.
3. «Консультації»: короткий виклад теми зборів, її значення у вихованні дітей.
4. «Література на тему проведення зборів»: список літератури з анотаціями і рекомендаціями з її використання в різних аспектах виховної діяльності (трудова, естетична, фізична тощо).
5. «Наші проблеми» (залежно від тематики зборів).

Організовуючи батьківські збори за цією схемою, можна за короткий час домогтися хороших результатів: батьки стають зацікавленими у на-

вчанні та вихованні дитини. Така форма дає можливість батькам краще пізнати свою дитину, коли у вільній бесіді обговорюють педагогічні проблеми; сприяє підвищенню почуття відповідальності за виховання дітей; об'єднує колектив батьків, що позитивно позначається на взаєминах школи і родини.

Ділові ігри

Ділова гра — простір для творчості. Вона максимально наближає учасників гри до реальної обстановки, формує навички швидкого прийняття педагогічно правильних рішень, уміння вчасно побачити і виправити помилку.

Немає конкретної вузько спрямованої схеми проведення ділових ігор. Усе залежить від компетентності, здібностей і вигадки класних керівників.

Темою ділових ігор можуть бути різні конфліктні ситуації.

Вечори запитань і відповідей

Вечори запитань і відповідей дають можливість отримати концентровану педагогічну інформацію з найрізноманітніших питань, які найчастіше носять дискусійний характер. Відповіді на них часто переходять у гаряче, зацікавлене обговорення. Мета вечорів питань і відповідей — озброєння батьків педагогічними знаннями полягає не тільки в отриманні відповідей, що теж дуже важливо, але також і у формі проведення цих вечорів. Вечори повинні проходити як невимушене, рівноправне спілкування батьків і педагогів, як уроки педагогічних роздумів.

На вечорі питань і відповідей бажана присутність педагогів, а також фахівців — медиків, юристів, соціальних педагогів, психологів та ін., залежно від змісту питань.

Як організувати отримання питань від батьків? Для цього використовують батьківські збори, анкети, опитувальники. На батьківських зборах повідомляють час проведення вечора питань і відповідей, дають можливість продумати питання і зафіксувати їх на папері. У батьків є можливість продумати питання вдома і віддати класному керівникові їх пізніше.

Зустрічі за «круглим столом»

Зустрічі за «круглим столом» розширюють виховний кругозір не тільки батьків, але й самих педагогів. Темі зустрічі можуть бути різними. Бесіду варто починати активним батькам, потім включаються психолог, учителі, соціальний педагог, інші батьки. Можна запропонувати для обговорення ситуації з сімейного життя, пробле-

ми виховання дітей у різних типах родин. У цій формі роботи добре те, що майже жоден батько не залишається осторонь, майже кожен бере активну участь, ділиться цікавими спостереженнями, висловлює слушні поради. Узагальнити й закінчити зустріч може психолог або соціальний педагог.

Групові методи роботи дають можливість батькам обмінюватися досвідом, запитувати, одержувати підтримку і схвалення в групі. Крім того, можливість бути лідером при обміні інформацією розвиває активність і впевненість батьків.

Анкета для виявлення педагогічної культури батьків

1. На основі яких знань ви виховуєте свою дитину?

- а) Слухаєте передачі по радіо і телебаченню;
- б) відвідуєте лекції для батьків;
- в) на основі рекомендацій педагогів;
- г) використовуєте життєвий досвід.

2. Які виховні методи ви вважаєте найбільш ефективними?

- а) Заохочення;
- б) покарання;
- в) вимога;
- г) приучення.

3. Які види заохочення ви використовуєте найчастіше?

- а) Словесна похвала;
- б) подарунки;
- в) ласки.

4. Які види покарання найбільш дієві у вихованні?

- а) Фізичне покарання;
- б) словесна погроза;
- в) позбавлення розваги;
- г) прояв вами образи.

З метою виявлення ступеня участі батьків у виховному процесі використовуються такі запитання:

1. Чи подобається вам ваша дитина?
2. Чи слухаєте ви, що дитина говорить?
3. Чи дивитеся ви на дитину, коли вона говорить?
4. Чи намагаєтеся ви створити в дитині відчуття значущості сказаного нею?
5. Чи виправляєте ви мову дитини?
6. Чи дозволяєте ви дитині робити помилки?
7. Чи хвалите ви дитину, чи обіймаєте її?
8. Чи смієтеся ви разом із дитиною?
9. Чи відводите щодня час для читання дитині і бесід із нею?
10. Чи граєте ви з дитиною в якісь ігри?

Для виявлення рівня педагогічної культури й участі батьків у вихованні дітей можна використовувати такі методи:

- анкетування батьків;
- анкетування вихователів;
- тестування батьків;
- індивідуальні бесіди з батьками;
- індивідуальні бесіди з дітьми;
- відвідування родини учня;
- вивчення тестів-малюнків дітей, таких як «Мій будинок», «Моя родина»;
- спостереження за дитиною в сюжетно-рольовій грі «Родина»;
- спостереження вихователя за стосунками батьків і дітей;
- моделювання ігрових і проблемних ситуацій.

Провідна ідея: на основі нетрадиційних форм і методів роботи з батьками організувати гуманне демократичне виховання та навчання

дітей у родині, при якому педагоги і батьки, керуючись принципами єдиного підходу у вихованні і навчанні дітей, постійно обмінюються досвідом, упроваджуючи в практику найцінніші, передові прийоми впливу на дітей.

Спостереження за діяльністю педагогічного колективу в плані роботи з батьками показали, що використання диференційованого підходу та нетрадиційних форм і методів досить ефективні. У результаті підвищується відповідальність батьків за виховання дітей у родині, постійно вдосконалюються педагогічні знання батьків; створюється атмосфера взаєморозуміння і довірчих стосунків між батьками, педагогами і дітьми; відбувається обмін передовим досвідом сімейного виховання між батьками; створюється сприятлива емоційна атмосфера між батьками і педагогами; забезпечується спільний успіх у справі виховання та навчання дітей. □

Книжки для соціального педагога

- 100 притч для тих, хто вчить, і тих, хто вчиться.
- Арт-терапія у вихованні самостійності підлітків.
- Вибір професії: як діяти, щоб не помилитися.
- Вплив учителя на емоційний стан учнів.
- Гендерний розвиток особистості.
- Діагностика навчальної мотивації. Збірник методик.
- Дівчаткам про дорослі таємниці життя.
- Дізнайся більше про себе. Психологічний гурток для підлітків.
- Діти без сім'ї. Підготовка до життя.
- Діти з особливими потребами в школі. Психолого-педагогічний супровід.
- Діти як дзеркало сім'ї та суспільства.
- Журнал облікової документації соціального педагога.
- Журнал планування роботи соціального педагога.
- Журнал реєстрації звернень учнів, батьків, учителів.
- Журнал щоденного обліку роботи соціального педагога (соціального педагога по роботі з дітьми-інвалідами).
- Збереження репродуктивного здоров'я підлітків.
- Інструментарій соціального педагога.
- Культова психічна залежність особистості.
- Медіакультура та медіаосвіта учнів ЗОШ.
- Методи роботи соціального педагога. Матеріали творчої групи соціальних педагогів.
- Методики професійного визначення.
- Підліток: становлення відповідальності.
- Помилки мислення в анфас і профіль.
- Право знати право. Абетка правового виховання.
- Практика управління емоційним станом. Рационально-емотивна терапія.
- Проблемний підліток і проблеми підлітка.
- Професійна діяльність соціального педагога. Методичний посібник.

Ви можете замовити будь-яку кількість книжок із цього переліку. Для цього зателефонуйте у видавництво за тел.: 044 284 24 50 або надішліть sms-повідомлення такого змісту: «Хочу замовити книжки» на номер 067 408 84 73, і ми вам передзвонимо. Після чого ви отримаєте книжки післяплатою у своєму поштовому відділенні.

Зверніть увагу: мінімальне замовлення – 2 книжки! Анотації та зміст книжок читайте у розділі «Книжки» на сайті www.osvitalia.com.

89376 — газета «Позашкілля» +
газета «Соціальний педагог»

Вартість передплати

на 1 міс. — 44,23 грн на 6 міс. — 265,38 грн на 12 міс. — 530,76 грн

Щомісяця ви отримуватимете:

